

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ, доктори илмҳои иқтисодӣ, и.в. профессор Кодирова Гулмо Толибовна ба диссертатсияи Юсупов Умедҷон Сангиҳмадович дар мавзӯи “Рушди таъминоти ташкилӣ – методии аудити дохилӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ” барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 5.2.18 – Баҳисобгирии бухгалтерӣ ва аудит.

1. Мутобиқати диссертатсия ба ихтисосҳо ва самтҳои илм, ки аз рӯйи онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Таҳқиқоти диссертациони тақризшаванда ба бандҳои зерини Шиносномаи феҳристи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 5.2.18 – Баҳисобгирии бухгалтерӣ ва аудит иҷро гардида, бо бандҳои 3.2. Асосҳои назариявӣ ва методологӣ, вазифагузориҳои мақсадноки аудит ва назорат; 3.3. Методологияи коркарди барномаи аудит ва нақшаи санҷишҳо; 3.4. Санҷиши аудиторӣ ва назоративу омории низоми назорати дохилӣ; 3.8. Танзим ва стандартикунонии қоидаҳои гузаронидани аудит ва назорат; 3.12. Хусусиятҳои ташаққули ҳисоботи аудиторӣ аз рӯйи соҳаҳо, минтақаҳо ва дигар қисматҳои фаъолияти хоҷагидорӣ мутобиқат мекунад.

2. Мубрам будани мавзӯи диссертатсия.

Дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодиёт, рақамисозии фаъолияти соҳибкорӣ ва рушди босуръати муносибатҳои бозорӣ, масъалаи тақмили низоми идоракунии корпоративӣ ва назорати дохилӣ аҳаммияти бештар касб намуда истодааст. Соҳаи сайёҳӣ ҳамчун яке аз бахшҳои афзалиятноки иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таъмини рушди иҷтимоию иқтисодӣ, афзоиши даромадҳои буҷетӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, ҷалби сармоягузорӣ ва муаррифии имкониятҳои кишвар дар арсаи байналмилалӣ нақши муҳим мебозад. Дар ин замина, баланд бардоштани самаранокии фаъолияти ширкатҳои сайёҳӣ ва таъмини устувории молиявии онҳо аз ташкили низоми муосири аудити дохилӣ ва тақмили таъминоти ташкилӣ-методии он вобастагии зич дорад.

Бо дарназардошти ин, мавзӯи диссертатсия ба ҳадафҳои «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030», «Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030»,

инчунин талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти аудиторӣ» ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» мутобиқат намуда, ба татбиқи сиёсати давлатӣ дар самти рушди устувори соҳаи сайёҳӣ, такмили идоракунии корпоративӣ ва баланд бардоштани шаффофияти фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ мусоидат менамояд.

Қолиби диққат аст, ки имрӯзҳо фаъолияти ширкатҳои сайёҳӣ таҳти таъсири омилҳои гуногуни хавф, аз ҷумла рақобати шадид, тағйирёбии талаботи бозор, рушди технологияҳои рақамӣ, таҳдидҳои киберамният, хавфҳои молиявӣ ва ҳолатҳои эҳтимолии қаллобӣ қарор дорад. Дар чунин вазъият, мавҷудияти низоми самараноки аудити дохилӣ имконият фароҳам меорад, ки хавфҳо сари вақт муайян ва арзёбӣ гардида, эҳтимоднокии ҳисоботи молиявӣ таъмин, самаранокии истифодаи захираҳо баланд ва қарорҳои идоракунӣ дар асоси иттилооти дақиқ қабул карда шаванд.

Қобили қайд аст, ки тибқи мушоҳидаҳо бо вучуди рушди соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар аксари ширкатҳои сайёҳӣ масъалаҳои ташкили аудити дохилӣ, истифодаи усулҳои муосири баҳодиҳии назорати дохилӣ, идоракунии хавфҳо, пешгирии қаллобӣ ва татбиқи технологияҳои рақамӣ ҳанӯз ҳам ба таври кофӣ ташаккул наёфтаанд. Дар бисёр ҳолатҳо аудити дохилӣ ҳамчун воситаи стратегияи идоракунӣ истифода нашуда, фаъолияти он танҳо бо санҷиши риояи қоидаҳои муҳосибӣ маҳдуд мегардад. Ин ҳолат зарурати таҳияи механизмҳои нави ташкилӣ ва методии мутобиқ ба хусусиятҳои фаъолияти ширкатҳои сайёҳӣ ва талаботи иқтисоди рақамиро ба миён меорад. Аз ин лиҳоз, таҳқиқи масъалаҳои рушди таъминоти ташкилӣ-методии аудити дохилӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ, таҳияи тавсияҳои илмӣ ва амалии такмили механизми ташкили аудити дохилӣ, истифодаи расмиёти таҳлилӣ, арзёбии самаранокии назорати дохилӣ ва идоракунии хавфҳо аҳаммияти муҳими илмӣ ва амалӣ дорад. Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд барои баланд бардоштани самаранокии идоракунии фаъолияти ширкатҳои сайёҳӣ, таҳкими шаффофияти фаъолияти молиявӣ, пешгирии хавфҳо ва таъмини рушди устувори соҳаи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун асоси илмӣ ва методӣ истифода шаванд. Маҳз ҳамин омилҳо интиҳоби мавзӯи таҳқиқотро асоснок намуда, мубрамияти илмӣ ва амалии онро муайян месозанд.

3. Дараҷаи наwgонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуктаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд.

Навгони илмӣ таҳқиқот дар коркарди асосҳои назариявӣ, тавсияҳои методӣ ва амалӣ оид ба рушди ташкилотии таъмини методологияи аудити дохилӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ, инчунин баландбардории сифати санҷишҳои аудиторӣ дар ширкатҳои аудитории Ҷумҳурии Тоҷикистон ифода меёбад. Натиҷаҳои асосии илмӣ, ки саҳми муаллифро дар ҳалли вазифаҳои муқарраргардида ва муайян намудани навоариҳои илмӣ кори диссертатсионӣ нишон медиҳад, чунин мебошанд:

– асосҳои назариявӣ ва методии аудити дохилӣ такмил дода шуданд, ки дар доираи он мафҳум ва вазифаҳои аудити дохилӣ ва назорати дохилӣ дар фаъолияти ширкатҳои сайёҳӣ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ мушаххас гардида, асосҳои методии истифодаи аудити дохилӣ барои пешгӯии хавфҳо пешниҳод гардидаанд;

– омилҳои асосии таъсиррасон ба сифати хизматрасониҳои аудиторӣ муайян ва низомнок карда шуданд, ки дар асоси он таъсири бӯҳронҳои молиявӣ, тағйирёбии муҳити иқтисодӣ ва шароити бозорӣ ба рушди аудити дохилӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ асоснок карда шудааст;

– воситаҳои методии такмили фаъолияти аудити дохилӣ таҳия гардиданд, аз ҷумла усулҳои арзёбии самаранокии низоми назорати дохилӣ ва модели иттилоотии дастгирии аудити дохилӣ барои ширкатҳои сайёҳӣ пешниҳод карда шудаанд;

– самтҳои такмили таъминоти ташкилӣ-методии аудити дохилӣ ва баланд бардоштани самаранокии назорати дохилӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ асоснок карда шуданд, ки татбиқи онҳо дар шароити ҳукумати электронӣ ва густариши ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ ба рушди соҳаи сайёҳӣ ва баланд гардидани сифати хизматрасониҳои аудиторӣ мусоидат менамояд.

Нуктаҳои асосии ҷимояшавандаи таҳқиқоти диссертатсионӣ дар асоси натиҷаҳои дар рафти таҳқиқот бадастомада барои ҷимоя пешниҳод карда мешаванд:

- таҳияи модели концептуалӣ ва методии аудити дохилӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ, ки вазифа ва мақоми аудити дохилиро дар низоми идоракунии рақамӣ мушаххас намуда, истифодаи онро барои пешгирӣ ва пешгӯии хавфҳо таъмин мекунад.

- муайян ва систематизатсияи омилҳои таъсиррасон ба сифати хизматрасониҳои аудиторӣ, аз ҷумла бӯҳронҳои молиявӣ, тағйирёбии муҳити иқтисодӣ ва хусусиятҳои соҳаи сайёҳӣ ва арзёбии таъсири онҳо ба рушди низоми назорати дохилӣ.

- таҳияи усулҳо ва воситаҳои методии такмили низоми аудити дохилӣ, аз ҷумла арзёбии самаранокии назорати дохилӣ ва истифодаи амсилаи иттилоотӣ барои дастгирии санҷишҳо ва пешгӯии хавфҳо дар ширкатҳои сайёҳӣ.

- пешниҳод намудани тавсияҳои илмӣ-амалӣ барои баланд бардоштани самаранокии аудити дохилӣ, мутобиқсозии низом ба шароити ҳукумати электронӣ ва густариши ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ барои рушди устувори соҳаи сайёҳӣ ва сифати хизматрасониҳои аудиторӣ.

4. Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда.

Дастовардҳои илмӣ диссертатсия ва хулосаву пешниҳодҳои дар он ироагардида дорои сатҳи баланди асоснокӣ ва эътимоднокӣ буда, бо истифода аз усулҳои муосири таҳқиқоти илмӣ, таҳлили иқтисодӣ ва методҳои аудиторӣ таҳия шудаанд. Дар ҷараёни таҳқиқот осори олимони ватанӣ ва хориҷӣ оид ба масъалаҳои аудити дохилӣ, назорати дохилӣ, идоракунии корпоративӣ, идоракунии хавфҳо ва фаъолияти ширкатҳои сайёҳӣ мавриди омӯзиш, таҳлил ва ҷамъбасти амиқ қарор гирифта, заминаи мустаҳками назариявӣ барои ташаккули мавқеи илмӣ муаллиф фароҳам оварда шудааст.

Дар ин замина, нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти иқтисодию молиявии ширкатҳои сайёҳӣ, аз ҷумла даромаднокӣ, самаранокии истифодаи захираҳо, вазъи низоми назорати дохилӣ, сифати иттилооти муҳосибӣ, натиҷаҳои фаъолияти аудити дохилӣ ва омилҳои таъсиррасон ба идоракунии хавфҳо дар асоси усулҳои таҳлили муқоисавӣ, динамикӣ ва системавӣ арзёбӣ гардидаанд. Ҳамчунин, таҷрибаи пешқадами байналмилалӣ оид ба ташкили аудити дохилӣ дар субъектҳои хоҷагидорӣ омӯхта шуда, имкониятҳои мутобиқсозии он ба фаъолияти ширкатҳои сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон асоснок карда шудаанд.

Муҳаққиқ барои ноил шудан ба ҳадаф ва вазифаҳои диссертатсия аз усулҳои умумӣ ва махсуси илмӣ, арзёбӣ, таҳлили муқоисавӣ, синтез, усули гурӯҳбандӣ, таҳлили омӯрӣ, таҳлили омилӣ ва амсиласозии математикӣ-иқтисодӣ истифода намуда, самтҳои такмили таъминоти ташкилӣ-методии аудити дохилоро аз лиҳози илмӣ асоснок намудааст. Дар натиҷаи таҳқиқот тавсияҳои мушаххас оид ба такмили сохтори ташкилии аудити дохилӣ, рушди таъминоти методӣ, ҷорӣ намудани усулҳои муосири баҳодихии хавфҳо, баланд бардоштани сифати назорати дохилӣ ва самаранокии идоракунии ширкатҳои сайёҳӣ пешниҳод гардидаанд.

Тавсияҳои мазкур дорои аҳамияти назариявӣ ва амалӣ буда, ба баланд бардоштани самаранокии фаъолияти ширкатҳои сайёҳӣ, тақвияти шаффофияти молиявӣ, таъмини эътимоднокии ҳисоботдиҳӣ ва рақобатпазирии онҳо мутобиқ буда, имкони татбиқи васеъ дар амалияи фаъолияти субъектҳои соҳаи сайёҳӣ доранд.

5. Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо

Мусаллам аст, ки натиҷаҳои диссертатсия дорои аҳамияти назарраси илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ буда, ба рушди асосҳои назариявӣ ва методологии ташкили аудити дохилӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ, тақмили низоми назорати дохилӣ ва баланд бардоштани самаранокии идоракунии молиявӣ равона гардидаанд.

Дар ин радиф, аҳамияти илмии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки дар он асосҳои назариявӣ ва методологии рушди таъминоти ташкилӣ-методии аудити дохилӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ тақмил дода шудаанд. Дар чараёни таҳқиқот равишҳои илмӣ вобаста ба ташкили аудити дохилӣ, низоми назорати дохилӣ, идоракунии хавфҳо ва таъмини шаффофияти фаъолияти молиявӣ иқтисодӣ ҷамъбаст ва тақмил гардида, модели концептуалии рушди аудити дохилӣ бо дарназардошти хусусиятҳои фаъолияти ширкатҳои сайёҳӣ пешниҳод шудааст. Хулосаҳо ва тавсияҳои илмии таҳқиқот метавонанд ҳамчун заминаи назариявӣ барои анҷом додани таҳқиқоти минбаъда дар самти аудити дохилӣ, идоракунии корпоративӣ ва рушди устувори соҳаи сайёҳӣ истифода шаванд.

Ҳамзамон, аҳамияти амалии таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки тавсияҳои пешниҳодшуда ба тақмили сохтори ташкилии воҳидҳои аудити дохилӣ, таҳияи ҳуҷҷатҳои методӣ, ҷорӣ намудани усулҳои муосири арзёбии хавфҳо, тақмили тартиби банақшагирӣ, гузаронидан ва мониторинги аудити дохилӣ, инчунин баланд бардоштани сифати назорати дохилӣ мусоидат менамоянд. Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд дар фаъолияти ширкатҳои сайёҳӣ, мақомоти идоракунии соҳа, воҳидҳои аудити дохилӣ ва ширкатҳои машваратии аудиторӣ барои баланд бардоштани самаранокии идоракунии молиявӣ ва қабули қарорҳои асосноки идоракунӣ мавриди истифода қарор гиранд. Ҳамзамон, маводи таҳқиқот дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва марказҳои тақмили ихтисос метавонад ҳамчун маводи таълимӣ ва методӣ истифода гардад.

Аҳамияти иқтисодии натиҷаҳои таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки татбиқи тавсияҳои пешниҳодшуда ба баланд бардоштани самаранокии фаъолияти молиявӣ иқтисодии ширкатҳои сайёҳӣ, истифодаи оқилонаи

захираҳои молиявӣ ва моддӣ, коҳиш додани хароҷоти ғайрисамаранок, пешгирии хавфҳои молиявӣ ва қонунвайронкуниҳо, баланд бардоштани эътимоднокии ҳисоботи молиявӣ ва тақвияти низоми идоракунии корпоративӣ мусоидат менамояд. Инчунин, татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот барои баланд бардоштани рақобатпазирии ширкатҳои сайёҳӣ, беҳтар гардидани муҳити сармоягузорӣ ва рушди бозори хизматрасониҳои аудиторӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи мусоид фароҳам меорад.

Қобили қайд аст, ки аҳаммияти иҷтимоии таҳқиқот дар баланд бардоштани шаффофият ва масъулияти идоракунии ширкатҳои сайёҳӣ, таҳкими эътимоди сармоягузoron, шарикони тиҷоратӣ ва истеъмолкунандагони хизматрасониҳои сайёҳӣ, беҳтар гардидани сифати хизматрасонӣ ва рушди фарҳанги идоракунии корпоративӣ зоҳир мегардад. Татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот метавонад ба рушди устувори соҳаи сайёҳӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани сатҳи касбияти мутахассисони соҳаи аудит ва молия, инчунин афзоиши саҳми соҳаи сайёҳӣ дар рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат намояд.

Албатта, тавсияҳои пешниҳодшуда метавонанд дар фаъолияти ширкатҳои сайёҳӣ барои тақмили низоми аудити дохилӣ, баланд бардоштани самаранокии назорати дохилӣ ва идоракунии хавфҳои молиявӣ истифода шаванд. Ҳамзамон, натиҷаҳои таҳқиқот барои таҳияи санадҳои меъёриву методӣ дар соҳаи аудити дохилӣ, фаъолияти ташкилотҳои аудиторӣ ва машваратӣ ҳамчун маводи таълимӣ ва методӣ аҳаммияти амалӣ доранд. Бо дарназардошти ин, сохтори кори диссертатсионӣ мутобиқи ҳадафу вазифаҳои таҳқиқот таҳия гардида, пайдарпайии мантиқии қисматҳо ва робитаи мутақобилаи онҳо таъмин карда шудааст. Ҳар як бобу зербоб ба таври низомнок масъалаҳои алоҳидаро мавриди баррасӣ қарор дода, дар маҷмӯъ ба ноил шудан ба ҳадафи умумии таҳқиқот равона гардидааст.

Чунин сохтор имкон фароҳам овардааст, ки муаллиф масъалаҳои марбут ба пешрафти илмӣ-техникӣ ва таъсири онро ба рушди иқтисодӣ ба таври мантиқӣ, пайдарпай ва ҳамаҷониба мавриди таҳқиқ қарор диҳад. Маҳз тақсимбандии дурусти бобҳо ва зербобҳо шароити муҳайё намудааст, ки заминаҳои назариявӣ, таҳлили вазъи воқеӣ ва пешниҳоди тавсияҳои амалӣ дар ҳамбастагии зич мавриди баррасӣ қарор гирифта, хулосаҳои илмӣ асоснок ва далелнок пешниҳод шаванд.

Диссертатсия аз муқаддима, се боб, 9 зербоб, хулосаву пешниҳодот, рӯйхати адабиёти истифодашуда бо фарогирии 160 номгӯй, 21 ҷадвал, 1

диаграмма, 17 расм ва 15 замима иборат буда, дар ҳаҷми умумии 182 саҳифаи чопӣ ҷамъбаст гардидааст.

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯъ асоснок шуда, дараҷаи коркарди масъала, ҳадафу вазифаҳо, объекти омӯзиш, наwgонии илмӣ ва аҳаммияти назариявӣю амалии таҳқиқот шарҳ дода шудаанд.

Дар боби якум – «Асосҳои назариявии ташкили низоми аудити дохилӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ» паҳлуҳои назариявӣ ва мазмуни иқтисодии низоми аудити дохилӣ, муқоисаи консепсияҳои аудити дохилӣ (COBIT, SAC, COSO, SAS 55, SAS 78, қонуни нигоҳдории Сарбанес-Оксли) ва хусусиятҳои ташкили низоми аудити дохилӣ дар корхонаҳои сайёҳӣ ва зарурияти арзёбии самаранокии он мавриди баррасӣ ва таҳқиқ қарор гирифтааст (саҳ. 17-58).

Дар зербоби 1.1. муаллиф паҳлуҳои назариявӣ, методологӣ ва мазмуни иқтисодии низоми аудити дохилиро мавриди таҳқиқ қарор дода, моҳият, нақш ва аҳаммияти онро дар низоми идоракунии муосири субъектҳои хоҷагидорӣ асоснок намудааст. Дар ҷараёни таҳқиқ таърихи ташаккул ва рушди аудит, равишҳои гуногуни илмӣ нисбат ба мафҳуми аудит ва аудити дохилӣ, инчунин таҷрибаи олимони хориҷӣ ва ватанӣ таҳлил гардид. Дар асоси муқоисаи андешаҳои муҳаққиқон муайян намудааст, ки аудити дохилӣ на танҳо воситаи назорат, балки унсури муҳими идоракунии корпоративӣ буда, ба баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳо, коҳиш додани хавфҳои молиявӣ, таъмини эътимоднокии ҳисоботи молиявӣ ва тақмили низоми назорати дохилӣ мусоидат менамояд.

Дар зербоб инчунин хусусиятҳои ташаккул ва рушди фаъолияти аудиторӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил гардида, заминаҳои ҳуқуқӣ ва институтсионалии он арзёбӣ шуданд. Муаллиф дуруст қайд менамояд, ки вазифаи авалиндараҷаинаи аудит аз тафтиш ва ҷустуҷӯи иштибоҳ ва ё номутобиқатӣ дар як соҳаи муайян бо мақсади ислоҳи минбаъдаи онҳо иборат мебошад (саҳ. 26).

Ҳамзамон, дар натиҷаи таҳқиқ модели концептуалӣ ва методии аудити дохилӣ пешниҳод шудааст, ки татбиқи он имкон медиҳад самаранокии идоракунӣ, шаффофияти фаъолияти молиявӣ, низоми идоракунии хавфҳо ва рақобатпазирии ширкатҳо, аз ҷумла ширкатҳои сайёҳӣ, дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт баланд бардошта шавад (расми 1.1.2., саҳ. 30). Ба андешаи муаллиф, ҳадафҳои назорати дохилӣ ва аудити дохилӣ зич алоқаманд буда, якдигарро ба таври мутақобилан судманд таъмин мекунанд. (саҳ. 31).

Муаллиф дар зербоби 1.2. таҷрибаи байналмилалиро дар самти ташкили низоми назорати дохилӣ таҳлил намуда, хусусиятҳои ҳар як концепсия, ҳадаф, сохтор, объекти назорат ва доираи татбиқи онҳоро дар шакли муқоисавӣ пешниҳод кардааст. Пеш аз ҳама, ҷадвалиҳо ва расмҳои таҳияшуда (саҳ. 35, 38, 39, 42 ва 44) ба дарки беҳтари маводи илмӣ мусоидат намуда, мазмуни таҳлиро пурра мегардонанд. Ҳамзамон, ҷиҳати мусбии зербоби мазкур дар он зоҳир мегардад, ки муаллиф на танҳо ба тавсифи санадҳои байналмилалӣ маҳдуд нашуда, балки дар як қатор мавридҳо мавқеи илмӣ худро низ иброз намудааст. Аз ин лиҳоз, зербоб аз рӯйи сохтор, пайдарҳамии мантиқӣ ва мазмуни илмӣ ба талаботи корҳои таҳқиқотӣ ҷавобгӯ буда, масъалаи мавриди таҳқиқро ба таври кофӣ инъикос менамояд.

Дар зербоби 1.3. бо дарназардошти муобрамияти мавзӯи муаллиф масъалаҳои назариявӣ ва амалии ташкили низоми аудити дохилӣ дар корхонаҳои сайёҳӣ, инчунин зарурати арзёбии самаранокӣ фаъолияти онро ҳамаҷониба мавриди таҳқиқ қарор додааст. Муаллиф бо така ба осори олимони ватанӣ ва хориҷӣ (саҳ. 45-57) моҳият, мақсад, вазифа ва нақши аудити дохилиро дар низоми идоракунӣ муосири корхонаҳои сайёҳӣ таҳлил намуда, нишон медиҳад, ки аудити дохилӣ яке аз воситаҳои муҳимми таъмини шаффофият, баланд бардоштани самаранокӣ (ҷадвали 1.3.1., саҳ. 49), пешгирии хатарҳои иқтисодӣ ва тақмили низоми назорати дохилӣ мебошад.

Аз нигоҳи муаллиф, яке аз масъалаҳои калидӣ дар ташкили аудити дохилӣ таъмини мустақилияти кофӣи аудиторони дохилӣ мебошад. Азбаски онҳо кормандони худӣ корхона мебошанд, эҳтимоли таъсири роҳбарият вучуд дорад. Аз ин рӯ, сохтори идоракунӣ бояд ба тавре ташкил карда шавад, ки фишори мустақим ба аудиторони дохилӣ маҳдуд ё пурра пешгирӣ гардад (саҳ. 57). Яъне, таъкид мегардад, ки тобеияти роҳбари ҳадамоти аудити дохилӣ ба сатҳи баланди идоракунӣ имконият медиҳад, ки тавсияҳои аудит бе даҳолати манфиатдорони дохилӣ баррасӣ ва татбиқ гардида, сифати қабули қарорҳои идоракунӣ беҳтар шавад.

Дар боби дуюм - «Таҳлили ташкили аудити дохилӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ» заминаи меъёрӣ барои ташкили аудити дохилӣ ҳангоми гузаронидани санҷиши аудиторӣ ва таҳлили фаъолияти ширкатҳои сайёҳӣ, равишҳои методологии баҳодихӣ низоми аудити дохилӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ ва таҳияи системаи аудити дохилӣ барои идоракунӣ хавфҳои марбут ба қаллобӣ дида баромада шудааст (саҳ. 59-94).

Дар зербоби 2.1. муаллиф қайд менамояд, ки дар шароити ҳозира ҳеҷ қоида ё рафторе, ки ба масъулияти аудиторон дар назди ҳамкасбон тааллуқ дорад, мавҷуд нест. Бовучуди ин ширкатҳои аудиторӣ ва аудиторонро лозим аст, ки то ба баланд гаштани обрӯю нуфузи аудиторон мусоидат намояд (саҳ. 63). Илова бар ин, масъалаҳои усулҳои таъсиррасон (расми 2.1.1., саҳ. 61), хусусиятҳои ахлоқии аудиторон (ҷадвали 2.1.1., саҳ. 62), номгӯи намунавии вазифаҳои низоми аудити дохилӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ (ҷадвали 2.1.2., саҳ. 66), вазифаҳои аудити дохилӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ (ҷадвали 2.1.3., саҳ. 67) ва муайянкунии таърифи “аудити дохилӣ” бо мақсадҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ва андоз вобаста ба унсурҳои он (ҷадвали 2.1.4., саҳ. 68) асоснок карда шудаанд. Муаллиф бар он назар аст, ки баланд бардоштани самаранокии аудити дохилӣ танҳо дар асоси ҳамгирии низоми назорати дохилӣ, идоракунии хавфҳо, технологияҳои рақамӣ ва стандартҳои байналмилалӣ аудит имконпазир мебошад (саҳ. 69).

Муаллифи диссертатсия дар зербоби 2.2. фарқи асосии аудити дохилӣ ва аудити берунаро муайян намуда, нақши мустақили аудити дохилӣ дар низоми идоракунии ширкатҳои сайёҳӣ асоснок карда шудааст (саҳ. 72). Муайян карда шудааст, ки барои ширкатҳои сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккули низоми муосири аудити дохилӣ ҳанӯз ҳам бо як қатор мушкилот, аз ҷумла норасоии ҳуҷҷатҳои методӣ, маҳдуд будани таҷрибаи амалӣ, сатҳи нокифояи омодагии кадрҳо ва истифодаи маҳдуди технологияҳои рақамӣ алоқаманд мебошад.

Дар ҷараёни таҳқиқот бо таъкиди ба сарчашмаҳои илмӣ таъкид менамояд, ки баҳодиҳии низоми аудиторӣ дар идоракунии ширкатҳои сайёҳӣ пеш аз ҳама ба самаранокии назорати дохилӣ вобастагии зиҷ дорад. Пешниҳод мешавад, ки банақшагирии назорати дохилӣ қадам ба қадам амалӣ гардад (саҳ. 75). Дар асоси таҳлилҳои анҷомшуда марҳилаҳои асосии ташкили назорати дохилӣ ва гузаронидани аудити дохилӣ пешниҳод гардиданд, ки онҳо муайян намудани ҳадафҳо ва вазифаҳои назорат, ташкили низоми идоракунии хароҷот, муайян намудани марказҳои масъулият, баҳодиҳии хавфҳо, арзёбии устувории молиявӣ ва истифодаи усулҳои таҳлили математикӣ барои қабули қарорҳои идоракуниро дар бар мегиранд. Ҳамзамон, дар ҷадвали 2.2.3. SWOT - таҳлили вазъи кунунии сайёҳӣ дар кишвар (саҳ. 78) ва дар (саҳ. 79-80) принципҳо бо схемаи гузаронидани аудити низоми назорати дохилӣ мавриди арзёбӣ қарор гирифтаанд.

Дар зербоби 2.3. муайян мегардад, ки хавфҳои марбут ба қаллобӣ яке аз омилҳои асосии таҳдидкунанда ба амнияти молиявӣ, устувории иқтисодӣ ва рақобатпазирии ширкатҳо, бахусус ширкатҳои сайёҳӣ, ба ҳисоб мераванд. Сифати баҳогузориҳои хавфҳои қаллобӣ ва муайяннамои оқибатҳои он дар (ҷадвали 2.3.1. (саҳ. 81)) таҳқиқ гардида, таҳияи системаи назорати қаллобӣ дар (расми 2.3.1. (саҳ. 91)) оварда шудааст. Ба андешаи муаллиф ва натиҷаи таҳлилҳои он, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низоми назорати дохилӣ дар аксари ширкатҳо, махсусан дар бахши хусусӣ, ғанӯз ба талаботи муосири идоракунии хавфҳо нарасидааст ва дар сатҳи зарурӣ ҷавобгӯ нест.

Дар боби сеюм – «Роҳҳои тақомули методикаи аудити дохилӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ» истифодаи расмӣҳои таҳлилӣ дар фаъолияти аудити дохилӣ ва рушди сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон, тақмил додани таъминоти ташкилӣ-методии аудити дохилӣ дар шароити рақамсозӣ ва арзёбии самаранокии системаи аудити дохилӣ ва нақши он дар ширкатҳои сайёҳӣ асоснок гардидаанд (саҳ. 95-136).

Дар зербоби 3.1. муаллиф нишон медиҳанд, ки истифодаи расмӣҳои таҳлилӣ дар фаъолияти аудити дохилӣ яке аз воситаҳои муҳими баланд бардоштани самаранокии идоракунӣ, таъмини амнияти иқтисодӣ ва пешгирии хавфҳои молиявӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ мебошад. Таҳлили нишондиҳандаҳои омории дар диаграммаи 3.1.1. (саҳ. 101) ва ҷадвали 3.1.1. (саҳ. 102) барои солҳои 2021–2025 собит намудааст, ки соҳаи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоюли устувори рушд дошта, шумораи сайёҳони хориҷӣ сол ба сол афзоиш ёфтааст. Дар ин замина, дар ҷадвали 3.1.2. - SWOT - таҳлили вазъи кунунии сайёҳӣ дар кишвар (саҳ. 106) анҷом дода шудааст, ки сарфи назар аз мавҷудияти баъзе маҳдудиятҳо, аз ҷумла норасоии инфрасохтори муосир, сатҳи нокифояи рақамикунонӣ ва таҷрибаи идоракунии баъзе субъектҳои сайёҳӣ, имкониятҳои рушди соҳа назаррас мебошанд. Аз ин рӯ, ҷорӣ намудани низоми муосири аудити дохилӣ, истифодаи васеи расмӣҳои таҳлилӣ, технологияҳои рақамӣ ва пардохтҳои ғайринақдӣ метавонанд ба баланд гардидани рақобатпазирӣ, шаффофият ва амнияти молиявии ширкатҳои сайёҳӣ мусоидат намоянд.

Муаллиф дар зербоби 3.2. муайян намудааст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди устувори фаъолияти аудиторӣ ғанӯз як қатор масъалаҳо, аз ҷумла норасоии кадрҳои баландиқтисос, маҳдудияти истифодаи технологияҳои рақамӣ, нокифоя будани сатҳи рақобат дар бозори хизматрасониҳои аудиторӣ ва мутобиқ набудани баъзе меъёрҳои ҳуқуқӣ ба талаботи иқтисоди рақамӣ боқӣ мемонанд (саҳ. 111). Дар ин

замина, татбиқи модели пешниҳодшудаи аудити дохилӣ дар муҳити рақамӣ, ки бар асоси ҳамгирии технологияҳои BI, AI, Blockchain, системаҳои автоматикунонӣ ва мониторинги доимӣ таҳия шудааст, метавонад барои баланд бардоштани сифати назорат, пешгирии ҳолатҳои қаллобӣ, таҳкими шаффофияти молиявӣ ва қабули қарорҳои самараноки идоракунӣ мусоидат намояд (саҳ. 115). Махсусан, барои ташкилотҳои соҳаи сайёҳӣ истифодаи чунин модел имконият медиҳад, ки фаъолияти молиявиро хоҷагидорӣ дар асоси маълумоти воқеӣ, саривақтӣ ва дақиқ идора карда шавад.

Зербоби 3.3. нишон медиҳад, ки арзёбии самаранокии системаи аудити дохилӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ бояд на танҳо ба санҷиши риояи талаботи қонунгузорӣ, балки ба арзёбии саҳми он дар тақмили идоракунии корпоративӣ, идоракунии хавфҳо, баланд бардоштани самаранокии фаъолияти молиявиро хоҷагидорӣ ва ноил шудан ба ҳадафҳои стратегияи ташкилот равона карда шавад. Диссертант қайд менамояд, ки самаранокии системаи аудити дохилӣ шартӣ асосии эътимодноӣ ба иттилооти истеҳсолшуда ва танзими хавфи иттилоотӣ дар қабули қарорҳои идоракунӣ мебошад (саҳ. 121). Ҳамчунин асоснок карда шудааст, ки барои ширкатҳои сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкили низоми самаранокии аудити дохилӣ бо стандартҳои байналмилалӣ Институти аудиторони дохилӣ (ПА), назорати дохилӣ, баланд бардоштани сатҳи тахассуси аудиторони дохилӣ ва истифодаи технологияҳои рақамӣ яке аз омилҳои муҳими таъмини рушди устувор ва баланд бардоштани рақобатпазирии соҳа ба ҳисоб меравад (саҳ. 128).

Дар хулоса ва пешниҳоди истифодабарии амалии натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ анҷомдодашуда муаллиф қайд менамояд, ки аудити дохилӣ ҳамчун унсури муҳими низоми идоракунӣ ва назорати дохилӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ нақши муҳимро дар баланд бардоштани шаффофияти фаъолияти молиявӣ, коҳиши хавфҳо ва тақмили самаранокии идоракунӣ мебозад. Пешниҳод гардидааст, ки дар ширкатҳои сайёҳӣ низоми мукаммали аудити дохилӣ ҷорӣ карда шуда, сатҳи касбии аудиторони дохилӣ баланд бардошта шавад ва усулҳои муосири таҳлили иқтисодӣ ва идоракунии хавфҳо васеъ истифода шаванд.

6. Наҳри натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ

Бар асоси маводи диссертатсия, дар маҷмӯъ 13 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 6 мақола дар маҷаллаҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд, ки 5,5 ҷузъи ҷопиро ташкил медиҳанд.

Диссертатсия ва автореферати Юсупов Умедҷон Сангиҳмадович мазмуни асосии таҳқиқоти илмиро пурра инъикос намуда, ба талаботҳои бандҳои 31, 33, 34 ва 35 “Тартиби додани дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ”, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдиқ гардидааст, ҷавобгӯ мебошад. Ҳамзамон, дар онҳо сохтори муқарраргардида, муҳимтарин қисматҳо, аз лиҳози муқаддима, бобҳои асосӣ, хулоса ва пешниҳодҳо, рӯйхати адабиёт ва замимаҳо риоя гардида, навгониҳои илмӣ ва натиҷаҳои таҳқиқот ба таври мушаххас баён карда шудаанд.

9. Хулосаи ҷамъбасти

Умуман, таҳлили ҳамаҷонибаи диссертатсияи Юсупов Умедҷон Сангиҳмадович дар мавзӯи «Рушди таъминоти ташкилӣ – методи аудити дохилӣ дар ширкатҳои сайёҳӣ» таҳқиқоти анҷомшуда ба ҳисоб рафта, ба талаботи муқарраршудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бандҳои 31, 33, 34 ва 35 “Тартиби додани дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ” аз 30 июни соли 2021, №267, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.06.2023 №295 тасдиқ гардидааст, пурра ҷавобгӯ мебошад. Бо дарназардошти маҷмӯи натиҷаҳои бадастомада, муаллифи он Юсупов Умедҷон Сангиҳмадович сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 5.2.18 – Баҳисобгирии бухгалтерӣ ва аудит мебошад.

Муқарризи расмӣ:

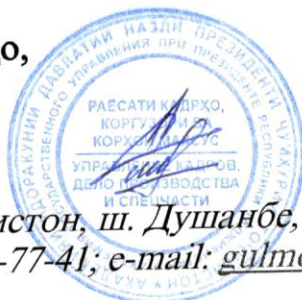
доктори илмҳои иқтисодӣ, и.в. профессор
мудир кафедраи менеҷменти
байналмилалӣ Академияи идоракунии
давлатӣ назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Қодирова Г.Т.

Имзои доктори илмҳои иқтисодӣ, и.в. профессор
Қодирова Г.Т. – ро тасдиқ мекунам:

Сардори Раёсати кадрҳо,
коргузори ва корҳои
махсуси АИДНПЧТ

Насурдинзода А.Н.

Суроға: 734003, Тоҷикистон, ш. Душанбе, куч. Саид Носир, 33
Телефон: (+992) 881-11-77-41; e-mail: gulmukodirova68@mail.ru

« 29 » 06 соли 2026